

Арсеније М. Сретковић
<https://orcid.org/0009-0000-3779-6960>
 Универзитет у Крагујевцу
 Филолошко-уметнички факултет
 Центар за научноистраживачки рад

УДК 821.163.41`38 Бећировић Р.
 DOI 10.46793/Uzdanica23.1.275S
 Оригинални научни рад
 Примљен: 17. децембар 2025.
 Прихваћен: 28. април 2026.

СТИЛИСТИКА ТУЋЕГ ГОВОРА И АУТОРСКЕ ДИДАСКАЛИЈЕ У ПЕСМАМА РАДОВАНА БЕЋИРОВИЋА¹

Айсѝпракѝ: У овом раду се са стилистичког аспекта разматрају туђи говор и ауторска дидакалија. Претпоставља се да аутор за преношење туђег говора примењује различите подмоделе управног говора. Истраживање модела преношења туђег говора има три циља. Први циљ је утврђивање подмодела управног говора. Други циљ је дескрипција стилских ефеката које остварују. Трећи циљ јесте указивање на стилски маркиране модификације основног модела управног говора као одлике песниковог идиолекта. Применом аналитичко-дескриптивне методе утврђено је да су два доминантна модела управног говора *слободни уведени управни говор* и *слободни неуведени управни говор*. Песничка стилска особеност читава се у (не)позиционирању ауторске дидакалије и избору глагола у ауторском делу конструкције управног говора.

Кључне речи: Радован Бећировић, стилистика, репрезентологија, дијалог, туђи говор, управни говор.

1. УВОД

Новак Килибарда, професор народне књижевности, у својој књизи (1988: 152–215) напомиње да треба разликовати народну од народске књижевности. Док термин *народна књижевност* подразумева колективно стваралаштво, термин *народска* подразумева стварање по угледу на народну књижевност. Стваралаштво Радована Бећировића прожето је стилским иди-

¹ Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о преносу средстава за финансирање научноистраживачког рада истраживача на акредитованим високошколским установама у 2025. години број: 451-03-136/2025-03/200198).

олекатским одликама, па се приближава ауторском стваралаштву. Сходно томе, Бећировићево стваралаштво сврстава се у *народску* књижевност (Ки-либарда 1988: 190–196) или ауторску епску књижевност.

Предмет овога рада јесу туђи говори и ауторска дидаскалија у песмама Радована Бећировића. Специфично је за стваралаштво Радована Бећировића да је већим делом писано ручно. Унутар збирки песама правописни знаци нису доследни у свим контекстима, па они нису релевантни у истраживању. Насупрот томе, релевантна за истраживање јесте бинарна синтаксичка јединица (Ковачевић 2012: 14), састављена од говора лика и говора аутора (Ковачевић 2012: 14). Другим речима, говор лика и говор аутора јесу предмет овога рада.

У начелу приступ рада је стилистички, али појам туђег говора предмет је репрезентологије која је „граматичко-стилистичка научна (под)дисциплина” (Ковачевић 2012: 13), па је приступ рада у ужем смислу репрезентолошки. Главни метод у раду јесте стилистички метод. Од значаја за стилистички метод јесу два појма: стилематичност и стилогеност. Оба стилистичка термина повезана су са појмом стилема, па се каже да су то два плана стилеме (Ковачевић 2021: 285). Стилематичност „подразумијева структурно онеобичајење или одступање од уобичајене (општеупотребне, ’нефигуративне’) форме” (Ковачевић 2021: 286). Када испитује стилематичност, стилистичар „првенствено испитује њихово језичко ткање, приступајући им као специфично оформљеним језичким јединицама” (Ковачевић 2021: 286). Са друге стране, стилогеност се тиче функционалне вредности стилема (Ковачевић 2021: 286). Како наводи Ковачевић, постоји разлика између стилематичности и стилогености у погледу распрострањености. Отуда се стилематичним јединицама могу се сматрати јединице које имају „измењену” форму, док се стилогеним могу сматрати „све језичке јединице” (Ковачевић 2021: 286, 287). У овом раду, стилематичност се односи на модификације граматикализованог типа управног говора. Основни граматикализовани вид управног говора заправо је стилски немаркирана језичка јединица, док су његове модификације стилски маркиране. Силогеност се односи на функционалне вредности подмодела управног говора у контекстима.

Михаило Шћепановић (1998) указао је на лексичке одлике Бећировићеве поезије и тако начинио прве кораке у лингвистичком разматрању дела Радована Бећировића.² Премда није реч о истраживачком раду, већ о напомени уз збирку песама Радована Бећировића, овај текст један је од најзначајнијих у литератури о песнику. Осим рада Михаила Шћепановића, постоји још неколико лингвистичких прилога (Сретковић 2021а; Сретковић 2021б; Сретковић 2022; Сретковић 2023; Сретковић 2024а; Сретковић 2024б). Међу

²Обимнија литература о стваралаштву Радована Бећировића представљена је у прегледном раду Арсенија Сретковића (2024в).

њима, два рада (Сретковић 2021а; Сретковић 2022) као сегменте садрже разматрања туђег говора. У првом раду (Сретковић 2021а) разматра се туђи говор у песми „Женидба беге Љубовића”. Осим туђег говора, разматрају се композиција песме и лексички слојеви. У анализираној песми евидентирани су 24 појаве туђег говора (Сретковић 2021а: 120). „Честа појава туђег говора у песми доприноси стварању утиска о одвијању дијалога” (Сретковић 2021а: 123). Примећено је да су у песми доминантни (под)модели управног говора, док се „неуправни говор ретко јавља” (Сретковић 2021а: 123). У другом раду (Сретковић 2022) уочено је да се туђи говор појављује укупно четири пута (Сретковић 2022: 196). Поступком преношења туђег говора граде се две епске епизоде, од којих је једна разговор главне јунакиње Зирке и хоце (Сретковић 2022: 196), док је друга расправа Зирке и њене мајке (Сретковић 2022: 197).³ На основу пређашњих анализа туђег говора у песмама Радована Бећировића може се рећи да су све досадашње анализе за корпус имале појединачне песме. Сходно томе, није извршено детаљно и свеобухватно истраживање ауторске дидаскалије и туђег говора чији је корпус читаво стваралаштво Радована Бећировића.

Корпус истраживања чине песме разврстане у три тома, чији су наслови: *Горски ѝресјо* (2011а), *Царев лаз* (2011б) и *Поломљене сабље* (2011в). Анализом нису обухваћене песме „Зирка Кајовића”, „Женидба беге Љубовића” (из друге књиге) и „Косовска битка” (из прве књиге), код којих је већ разматран туђи говор (Сретковић 2021а; Сретковић 2022). Рад има три циља. Главни циљ је утврдити варијанте граматикализованог модела управног говора и размотрити однос дидаскалије и говора лика, односно анализа стилематичности. Потом, циљ је описати стилогеност евидентираних модела и њихових структурних елемената. Напошетку, анализа има за циљ да укаже на особену употребу туђег говора и ауторске дидаскалије као идиолекатску стилску карактеристику.

Претпостављамо да се у песништву Радована Бећировића појављују варијетети граматикализованог модела управног говора, те да је њихов избор у различитим контекстима превасходно стилистички. Будући да ауторска дидаскалија јесте један од двају круцијалних елемената конструкције, претпостављамо да је и њена употреба условљена стилистичким разлозима. Различити модели одликују се различитим степеном стилогености.

Истраживање је подељено у три дела, од којих се у првом сегменту разматра слободни уведени управни говор, у другом ауторска дидаскалија, док се у трећем анализира слободни неуведени управни говор. Употребом

³ Ауторска дидаскалија и туђи говор разматрани су у песми „Косовска битка” (у посебном раду). Рад је 2024. године прихваћен за штампу, али до данас није објављен. Осим издвојених радова нису нам познати радови других аутора о туђем говору у било којој Бећировићевој песми.

аналитичко-дескриптивне методе евидентирају се модели управног говора, па се описује њихова стилогеност.

2. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

У литератури о народској поезији у Црној Гори примећено је да се епска поезија појављује као „најразвијенији вид народске књижевности” (Килибарда 1988: 190). У тематском погледу, издвајају се два најфреквентнија смера: „историјски и савремени” (Килибарда 1988: 190). Када је реч о стиху, у народској епској поезији „епски десетерац је још у превласти” (Килибарда 1988: 190), док је доминантна врста риме парна (Килибарда 1988: 190). Радован Бећировић афирмисао се у међуратном периоду и постао најзначајнији народски песник. Бећировић се истакао писањем осмерачке и десетерачке поезије (Килибарда 1988: 190). Да је песништво Радована Бећировића јединствена појава сведочи и чињеница да је у оквиру разматрања народске поезије његовом стваралаштву посвећено неколико страница (Килибарда 1988: 190–196).

Будимир Дубак (2011: 9) песму „Глад у Црној Гори” истиче као прву записану и сачувану песму Радована Бећировића. Ова песма „једна је од најбољих у цијелом његовом обимном опусу” (Дубак 2011: 9). Епска поезија „за Радована Бећировића је била мјера свих ствари” (Дубак 2011: 18). Стваралаштво Радована Бећировића „представља својеврсни пјеснички зборник примјера чојства и јунаштва, али и примјера нечојства и кукавичлука. То су примјери патриотизма, славе и витештва, али и примјери издаје, пораза, срамоте и нељудскости. То су примјери жртвовања за добро и спас народа, цркве, државе, племена, братства и појединца, али и примјери гажења и одрицања од свега тога, ради својеврсне опсједнутости ђаволом, који наводи на чињење непојамног зла и бестијалности, прије свега према ближњима” (Дубак 2011: 11). Основна разлика између епске десетерачке поезије и поезије Радована Бећировића јесте постојање риме у Бећировићевим песмама (Дубак 2011: 11). Стваралачка свест такође је одвајала Бећировића од других стваралаца епске поезије. Песник се трудио да негује свој језички израз, па је често преправљао сегменте својих песама (Дубак 2011: 12).⁴

Туђи говор дефинисан је као говор једног лика „*što ga prikazuje drugi emitent poruke u vlastitom govoru*” (Катнић-Бакаршић 1999: 39). Милош Ковачевић (2012: 13) примећује да је туђи говор у оквиру интересовања још од Аристотела и Платона. Најпре, Аристотел је говорио о подражавању, а Платон је разликовао говор аутора (*gnetesisc*) и обраћање аутора кроз говор ли-

⁴ Детаљанији подаци о лику и делу Радована Бећировића могу се пронаћи у раду Арсенија Сретковића (2024в).

кова (*мимесис*) (Ковачевић 2012: 13). У двадесетом веку проучавањем туђег говора бавио се Михаил Бахтин (Ковачевић 2012: 13). Туђи говор предмет је бројних савремених истраживања (в. нпр. Николић 2020), што сведочи о израженом интересовању за стилистику дијалога. Приметно је „интересовање превасходно млађих истраживача за ту проблематику” (Чутура 2014: 128). Засигурно је један од најважнијих подстицаја истраживањима стилистике дијалога рад о терминосистему туђег говора (Ковачевић 2012) у којем су модификације управног говора термилошки одређене и теоријски објашњене. Отуда ћемо граматицизованим моделима сматрати искључиво управни говор и неуправни говор (Ковачевић 2012: 14). Структурни састав управног говора садржи ауторски говор, говор лика и правописне знаке (Ковачевић 2012: 17). За ауторски део дискурса у овом раду користимо термин *ауторска дидаскалија*. Туђи говор одређиваћемо као *говор лика*. У сегменту рада о ауторској дидаскалији ослањаћемо се на истраживање Илијане Чутуре (2014).

3. УВЕДЕНИ УПРАВНИ ГОВОР

Поезија Радована Бећировића доступна је у виду збирке песама *Стихове бљике српског* и у три тома (Бећировић 2011а; Бећировић 2011б; Бећировић 2011в). У штампаном виду представљени су преписи песама из песникових ранијих издања и заоставштине. Будући да нисмо сигурни да је песник употребавао ортографске маркере на позицијама у којима их срећемо унутар анализираних поезије, ортографски елементи као иманентан део граматицизованог типа управног говора не могу се узети у разматрање приликом ове анализе. Отуда се сви подмодели управног говора у анализираном корпусу могу сматрати врстом управног говора која се назива *слободни управни говор* (Ковачевић 2012: 17). Са друге стране, ауторска дидаскалија, њена (не)употреба, говор ликова и глаголи у ауторским дидаскалијама релевантни су елементи за истраживање стилистике дијалога. Када је у оквиру управног говора садржана ауторска дидаскалија, такав модел назива се *уведени управни говор*. Уколико је ауторска дидаскалија изостављена, реч је о *неуведеном управном говору* (Ковачевић 2012: 17). Уведени управни говор најфреквентнији је подмодел управног говора у песмама Радована Бећировића. О томе сведочи његова присутност у бројним песмама: „Ропство, женидба и смрт зетског владара Јована Владимира” (2011а: 43, 45, 46), „Горски престо” (2011а: 81, 88, 89, 91), „Црнојевићи” (2011а: 112), „Свети Василије Острошки” (2011а: 119), „Дробњаци” (2011а: 124, 125, 130), „Пут у Свету земљу” (2011а: 141), „Војвода Дрекале” (2011б: 35), „Похара Куча” (2011б: 78), „Морачки хајдучи” (2011б: 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 93, 94, 95), „Кнез Иван од Семберије” (2011б: 112, 113), „Мркоје Мијушковић” (2011б:

115), „Погибија Петра Кршикапе” (2011б: 137, 139), „Омер пашина година” (2011б: 153, 154), „Погибија Јафер бега Ченгића” (2011б: 159, 161), „Смрт Марка Миљанова” (2011в: 9, 12), „Лука Филипов” (2011в: 17), „Сердар Јоле и војвода Пеко” (2011в: 22, 23, 26), „Мојковачки лав” (2011в: 62, 63), „Мојковачка битка” (2011в: 72, 73, 75, 76) и сл. За већи број песама анализираних корпуса може се рећи да се одликују експресивношћу и драматизацијом. Избор језичких средстава јесте начин остваривања стилских ефеката, а у песмама епског карактера то су драматичност и експресивност.

Слободни уведени управни говор као најфреквентнији подмодел граматикализованог типа управног говора умногоме доприноси драматичности сваке песме у којој се појављује. Једна од основних особина преношења туђег говора посредством управног говора јесте афективност (Ковачевић 2012). Истраживачи туђег говора (Ковачевић 2012; Катњић-Бакаршић 1999) сагласни су да је модел управног говора, за разлику од неуправног говора, експресивнији, јер служи за изражавање афективности. Да је стилистички избор управног говора условљен намером да се постигне драматизација у анализираном корпусу показује број понављања овога модела у свакој песми и чињеница да се управни говор не појављује у свакој од анализираних песама. Примера ради, у двадесет песама колико их има збирка песама *Горски њресито* (2011а), управни говор среће се унутар седам песама. Такође, приметно је да се преношење туђег говора углавном појављује у песмама епског карактера, какве су песме „Морачки хајдуци”, „Мојковачка битка”, „Дробњаци” и сл. Нема сумње да је слободни управни говор једно од најважнијих стилских средстава у епским песмама Радована Бећировића.⁵

Посматрано из угла стилистике, особено је важан распоред елемената управног говора у оквиру саме конструкције. У анализираној грађи евидентирали смо примере у којима ауторска дидаскопија заузима иницијалну позицију унутар конструкције. Овакав распоред елемената сведочи о поштовању основног вида модела. Ево примера:

Зборили су сѝари Македонци/ Шта би ово Косари ђевојци./ Ил’ је мудра или мало луда./ Те јој ђаво не да да се уда./ И шта ово срећу њену кочи/ Може ли се отићи на очи? (2011а: 43); Зборили су Малисори љуџи/ Кад бих некад моро погинути/ Од вакије љутије змајева/ Мајка на гроб нека ми запјева/ Дрекаловић кога посијече/ За њим нико нека не лелече (2011б: 78); Па Хасану збори са кревета/ Мој Хасане, по љетима сине./ Много ти се без памети гине (2011б: 87); А веле му два мрка хајдука/ Ти што спаваш на студеној плочи/ Ми сви у те упиремо очи/ Па смо јуче на Морачке Баре/ Рашћерали Турке јаничаре/ Посјекли смо Мекић Хасан-бега/ Више трпјет не могасмо њега/ Да цвијеља самохране мајке/ И узима порезе и данке/ На годину по четири пута/

⁵Радован Бећировић није аутор искључиво епских песама, о чему сведоче песме „Живот без живота” (2011а: 35), „Свети пророк Илија” (2011а: 40), „Руговска клисура” (2011а: 107) и др.

То је била присојкиња љута (2011б: 94); *На њо њима одговара Књаже/ Сва се с вама Црна Гора слаже* (2011в: 173); *И вазда им сйџарац џоворио/ О синови моји соколови/ Нема смрти без суђена дана/ Ни витешке славе без мегдана/ Ко погине ђе треба гинути/ Сам ће себе спомен подигнути/ Сјетите се свога брата Ђура/ Што на града оста Портатура/ У бој љути противу Јапана/ А на страну Руса и Балкана/ Под командом мрка Црногорца/ Поповића Јована Липовца/ И племића Влада Петровића/ И Арсена Карађорђевића/ И јунака Шпадијера Марка/ Гвозденовић Анта из Ђеклића/ Са зелена Лима, Саичића./ Он је тамо изгубио главу/ Ал добио поштење и славу* (2011в: 32); *Пиџа Скагар ријеку Бојану/ Ђе то војска Црногорска стану* (2011в: 43); *Ојџи Миџо Кришкаџа речел/ Да одавде идемо довече/ Код једнога добра пријатеља/ Да нас спаси док окопни земља/ И удари у планину трава/ И под јелу могне да се спава* (2011в: 165); *А веле му до два побратима/ Свуд' нашије пријатеља има...* (2011в: 165); *Па отоле поче да бесјегул/ тој господи што уз њега сједи/ Сазво сам вас соколове моје/ Да видите како ствари стоје* (2011в: 249); *Па у јаду нарицајџи сйџагел/ Мој Радуде, мој очини виде/ Ђе крвнику на нишан изиде* (2011в: 215).

Када се ауторска дидаскалија постави у иницијалну позицију конструкције управног говора, прво запажање јесте да се говор другог лица смешта у други план и да је истакнут ауторски дискурс. Међутим, у поезији Радована Бећировића то није случај. Најпре, како примери показују, дискурс говора другог лица често је већег опсега од ауторске дидаскалије. Док је ауторским делом само указано на припадност туђег говора, дискурсом другог лица интерпретира се читав догађај. На језичко-стилском плану примат заправо има дискурс лика, што показује његова заступљеност у песмама. Појаву једног примера управног говора често прати појава другог примера у непосредној близини, чиме се граде дијалози. Друкчије речено, слободни уведени управни говор служи за предочавање дијалога. Ево таквих примера.

Он џовори Косари ђевојџи/ Удаји се или некуд бјежи/ Каква сметња на души ти лежи/ Шта ли мислиш, у што ли се надаш/ И шта радиш те се не удаваш/ Цара нећеш да свијетом владаш/ Ил' те сине оставила памет/ Ил' си богу учинила завјет/ Да останеш у хришћанској вјери/ Као што су многе царске шћери/ Да се мучиш и да душу течеш/ Ђери моја треба да ми речеш/ Косара му одговарајџи џочел/ Опрости ми мој велики оче/ Стид је мене с тобом говорити/ Али ћу ти срце отворити/ Зашто ће ми дворови и царство/ И мрав има своје достојанство/ Зашта ће ми дворови и круне/ То понесе вјетар ако пуне/ Нема више муке за чоeka/ Но бит богат цијела вијека/ Ја нећелом, а на беспослици/ Посјећам ти сужње у тамници/ Па сам срце закопала моје/ У тавницу међу сужње твоје/ Има тамо јунак у окове/ И рекоше Јован да се зове/ А однекле из државе Зете/ И запао у окове клетел/ Па ме даруј на коме јунаку/ Да живимо у светоме браку/ Јер у срећи нема веће среће/ Но брак који личи на прољеће/ Ту су кључи земаљскога раја/ Ђе два срца једна душа спаја/ Ако ћеш ми сужња поклонити/ И окове његове сломити/ Волим узет везаног лава/ Но мрцину да на благу спава/ Поклони ми сужња из окова/ Да се прича докле је вјекова/ Да је једна словенска принцеза/ Вјерила се за сужња из веза/ То ако ми нећеш дозволити/ Ја ћу ти се са куле сломити/ Или скочит' у воду Марицу/ А он нека

струне у тавницу (2011a: 43, 44)⁶; *Пише Турчин исиој Подгорице!* Предај ми се влашка поглавице/ Ухваћен си ка' у мишоловци/ Ти и твоји глупи Црногорци/ Ми одовуд а с мора Млечићи/ Да си крилат не можеш утећи/ Баци руске лажи и грамате/ Потурчи се, биће боље за те/ Цар ће тебе пашом поставити/ А Црну ти Гору оставити [...] / Књаз Данило са Црногорцима/ *Одговара њаши и Турцима!* О, Омере мајка ти кукала/ Што је с тобом Српство обрукала/ Да си Турчин ни по јада мога/ Но отпадник рода словенскога (2011b: 153, 154); *У разјавор њишае књеињу!* Кад си данас била на Цетињу/ Посматрала вежбе и параде/ Које млади Црногорци раде/ Како ти се светковина свиђе/ шта најљепше на Цетињу виђе/ *Но књеиња књазу одговара!* Ка да збори са врата олтара/ Гледала сам гарду и параду/ Дивне момке, у дивноме граду/ Официре по свему делије/ Под командом Пламенца Илије/ Трепти младост оружје и срма/ Обилића Пољана се дрма [...] (2011b: 53, 54).

Понављања су често кохезивни елемент текста.⁷ Будући да се дијалози реализују поновљеном употребом ауторског дискурса, ауторска дидаскалија као синтаксичка конструкција јесте кохезивни елемент у издвојеним примерима. Употребом управног говора у оквиру чије структуре ауторски дискурс сачињава најчешће један стих, док се нараторски дискурс састоји од бројних стихова, ствара се привид дијалога или расправе. У прилог таквом утиску иде и тематика разговора. Примера ради, у првом примеру предочен је разговор оца и ћерке чија је тема удаја.

Кроз говор јунаци песама представљају себе, док наратор привидно остаје неутралан. Туђи говор заправо оставља утисак аутентичности разговара. Када су говори другог лица опсежни сегменти читавих песама, цела песма доживљава се као драмски приказ.

Осим што се говори појављују као изговорени, у анализираним песмама појављују се и писани туђи говори. Ова појава везана је за писање и слање „књига” (писама) међу јунацима. У неким случајевима комуникација међу јунацима је писана. Ево примера.

Књигу *њише* на Цетиње поље/ Црногорци и Никола кнеже/ Крв нас брацка од Косова веже/ Зло нас нађе да не може теже... (2011b: 172); *На њо њима одговара* Књаже/ Сва се с вама Црна Гора слаже/ [...] То је дјело јуначко и часно/ Ал' то није издржати ласно (2011b: 173).

У анализираном корпусу ретки су примери слободног уведеног управног говора са дидаскалијом у постпозицији. Због конструкције која подражава говор лица у иницијалној позицији, а дидаскалију у постпозицији, овакви примери су врло стилогени. У примерима ове врсте примат добија нараторски дискурс јер се појављује као окосница туђег говора. Наратор-

⁶ Говори ликова унутар анализираних песама су врло обимни, па смо се трудили да за ову прилику изаберемо примере мањег обима у односу на остале.

⁷ О понављањима као кохезивним елементима текста може се прочитати у књизи Весне Половине (1999).

ским сегментом говора пажња се усмерава на наставак развоја радње. Нараторски део је привидно објективнији, па је појава његовог говора заправо промена из субјективности у објективност. Ево примера.

Док огрије сунце умукните/ Те ми дјецу зором не будите/ *Кука* Мара пре-
стајала није (2011а: 112); О синови моји соколови/ Нема смрти без суђена
дана/ Ни витешке славе без мегдана/ Ко погине ђе треба гинути/ Сам ће себе
спомен подигнути/ Сјетите се свога брата Ђура/ Што на града оста Портату-
ра/ У бој љути противу Јапана/ А на страну Руса и Балкана/ Под командом
мрка Црногорца/ Поповића Јована Липовца/ И племића Влада Петровића/ И
Арсена Карађорђевића/ И јунака Шпадијера Марка/ Гвозденовић Анта из Ће-
клића/ Са зелена Лима, Саичића./ Он је тамо изгубио главу/ Ал добио поште-
ње и славу/ *Тако оцац синовима збори* (2011в: 32)⁸; Аферим ти љуски сине!/ *Горосијаса маса рече* (2011б: 215); Држи барјак војеводо/ *Тако му је вођа река*
(2011б: 108).

Такође, свега три примера ауторске дидаскалије евидентирани су у интерпозицији. Висок степен експресивности карактеристика је оваквих примера. Структура управног говора са дидаскалијом у интерпозицији под-
разумева да се најпре у иницијалној позицији наводи говор другог лица, ди-
даскалија се среће у интерпозицији, док се у постпозицији наводи наставак
говора другог лица. Ево примера.

Потури ме, бабо мили/ *Тако смртиан син говори*/ Па похитај пут Ловћена/
Нашој старој Црној Гори (2011в: 60); Како Јово – *људи му говоре*/ видиш да је
пропаст Црне Горе (2011в: 137); Откуд ноћас у Дробњаку Турци/ *Викну неко*
из љутијех веза/ Има л' ноћас Србина витеза/ Да је смио наслонити уво/ да је
нашу погибију чуо (2011в: 347).

Кроз призму стилистике посматрано, приметне су ауторске дидаска-
лије које прожимају неколико стихова. Саставни елементи дидаскалије су
предикат и субјекат, а њена основна функција јесте идентификација говор-
ника (Ковачевић 2012: 15; Чутура 2014: 128). У анализираним песмама има
примера код којих субјекат и предикат не припадају истом стиху. И овакви
ауторски сегменти су врло ретки, али су значајна стилска (идиолекатска)
одлика.

Ђе је оно неразумна маса/ Сва викала из једнога гласа/ За вријеме Понтија
Пилата/ Распните га међу два целата (2011а: 141).

⁸ У овом примеру ауторска дидаскалија је поновљена, па се она среће у иницијалној и у постпозицији. Дидаскалија у постпозицији служи да наратор повеже своје казивање са говором лика, у овом случају старца.

4. АУТОРСКЕ ДИДАСКАЛИЈЕ

Показали смо да у поезији Радована Бећировића позиција ауторске дидаскалије има важну стилистичку улогу. Осим позиционирањем дидаскалије унутар конструкције управног говора, стилски ефекти постижу се и избором глагола унутар дидаскалије, што је већ примећено код српских аутора прозе (Чутура 2014). У анализираном корпусу срећу се глаголи који имају комуникативну вредност (Чутура 2014: 130) и глаголи који су стилски маркирани. Међу стилски немаркираним глаголима најчешће смо бележили глаголе *рећи*, *говориши* и *казати*. Ево неколика примера.

Он *говори* Косари ђевојци (2011а: 43); Онда њима Петар Први *каже* (2011б: 93); Шеховић се држаше у ару/ па староме *говори* Диздару/ Алаха ми и оружја мога/ купит нећу свата ниједнога (2011б: 66); А Осман је мајци *говорио*/ Бог је људе за смрт и створио (2011б: 67); и *каза* им у Кусиде ко је/ Колико сам могао дознати/ оно су ти Шеховића свати (2011б: 68); *Рече* ђетић Мина Радовићу/ Напишите Хасану Мекићу/ Нек он дође да купи хараче (2011б: 85).

У начелу, сви издвојени примери садрже глаголе који су стилски неутрални. Међутим, примећује се да су глаголи у ауторској дидаскалији у презентском облику (*говори*, *каже*) или у облику аориста (*рече*). Сигурно је да употреба презента за минуле радње и употреба аориста такође за давно прошле радње јесте стилистички избор. Ови глаголски облици одликују се већом експресивношћу. У глаголе са основном комуникативном вредношћу могу се убројати и глаголи говорења који се такође одликују основном комуникативном вредношћу, али су обојени архаичношћу. Таква је употреба глагола *збориши* и *вељати*.

Зборили су Малисори љути/ Кад бих некад моро погинути/ Од вакије љутије змајева (2011б: 78); Па Хасану *збори* са кревета/ Мој Хасане, по љетима сине,/ Много ти се без памети гине (2011б: 87); А *веле* му два мрка хајдука/ Ти што спаваш на студеној плочи/ Ми сви у те упиремо очи (2011б: 94); Тако *збори* господару/ Ова српска орлушина/ Дај позиви, господаре./ Милована Перишина (2011б: 215); Михаилу Анђелићу *вели*/ Наш јуначе и витеже смјели/ Иди с војском на старе газове (2011в: 78); А *веле* му до два побратима/ Свуд' нашије пријатеља има (2011в: 165).

Другу скупину глагола чине глаголи који одређују упитне или узвичне реченице као садржај говора (Чутура 2014: 130).

Хасанага *завика* му с прага (2011б: 88); Ченгић *викну* на сеизе/ Брњаша ми, амо брже (2011б: 132); У разговор *ишћаше* књегину (2011в: 53); Докле неко из горе *завика*/ Бјеште натраг харачлије Турци/ Ударише морачки хајдуци (2011б: 91); *Викну* Јоле пиперски сердаре/ Што уради драги господаре/ Те он твоје рашћера војводе (2011в: 23); *Пиша* Скадар ријеку Бојану/ Ђе то

војска црногорска стану (2011в: 43); Сердар плану па *завика* врану/ Црни вране крила крвавије (2011в: 73); Сви *викнуше* из гласа главари/ Да на швапску силу кидишемо/ И да прошлост нашу крунишемо (2011в: 76); Док Божовић Вукадин *завика*/ Данас ми је испала прилика (2011в: 200); Њему Шваба иза плећи *виче*/ Предаји се стари одметниче (2011в: 214); Чобан виче Ни ја остат нећу (2011в: 242).

Има у анализираној грађи примера којима се глаголом у дидаскалијама квалификује садржај. На пример:

А *закука* баба Златанића/ Шћери Фато, неношено злато/ зло неко је за те присновато (2011б: 69); *Кличу* Турци Ту ви нема спаса (2011б: 76); Старе гусле стави преко крила/ Па *зайјева* као горска Вила/ О Кулине капиција царски/ Зашто тако уради погански (2011б: 113); Око њега гора *јечи*/ Је ли Његош од ријечи (2011б: 137); Па *ћрегсџавља* Осман пашу/ Хајдуцима и господи/ Ја и Осман у Паризу/ Дружили смо као ђаци (2011б: 17); Онда Зетска *ћоче јегити* вила/ Аох, Благо, узданице мила/ Ко те уби мучки иза плећи (2011в: 43); Па му црни абер *саојшћџава*/ Команданте царевине трупа/ Ја знам да је наша војска скупа (2011в: 62); *Чесћишћа* им Божић и бадњаке/ [...] Нек је срећан Божић и бадњаки/ Па да у бој идемо јунаци (2011в: 142); *Ојћуџују* Црногорце луте/ Хај помагај драги господаре/ Црногорци кроз нас таламаре (2011в: 179); Једно јутро *жалџо се* були/ На оаку у бијелој кули/ Ноћас на сан падох у ријеку/ Зло ме неко чека у вијеку (2011в: 203); Па у јаду *нарицајши сџагел* Мој Радуре, мој очини виде/ Ће крвнику на нишан изиде (2011в: 215); Па отоле поче да *бесјегил* тој господи што уз њега сједи/ Сазво сам вас соколове моје/ Да видите како ствари стоје (2011в: 249); Француску му жељу *рајорџиџал* Ја сам доша у име Француске/ Пред владара од земље каурске (2011в: 257).

Некада се у ауторској дидаскалији срећу глаголи са прескриптивним значењем којима се подстиче на извршење неке радње или који имају за циљ изазивање реакција (Чутура 2014: 133).

Калуђеру Шундићу *ћријејши*/ Хоћу њега жива одријети (2011б: 87); Па стражара *ћоче да укара* (2011б: 227); Па *нареди* Петровић владика/ Сахраните српскога крвника (2011б: 95); Па га *шћџикајши сџаге* да не гаче (2011в: 156); А стари га Авдо *сјећоваше*/ Крваве су ове горе наше/ води свате кроз планину крадом/ ако мислиш умакнути с младом (2011в: 66); Ал' се Мекић преко свега *кара*/ Што Шундића нема и главара (2011б: 90); Генералу Вагнеру *нареди*/ Код тебе су велики *нереди*/ Него хитај Боку те уреди (2011б: 174); А Полексић кличе као вила/ А напријед браћо моја мила (2011в: 90); Поп Илија Мијушковић стари/ Који много за Швабу не мари/ Причести их и исповиједи/ Па им онда оде да *бесједи*/ Да их надом *слободи* и *ћјеши*/ Сваки човјек на земљи *гријеши* (2011в: 123); Онда *ћоче да се* Богу *моли*/ Немој да те молим узалуду/ Кад будемо на страшном суду/ Ти се смилуј на ове хероје (2011в: 124); Швабе *кори* и овако збори/ Видите ли луте крвољаци/ Како мушки гину Црногорци (2011в: 124); Онда Јово *ћоручује* мајци/ Мајко моја, убила те муња/ На мене је обаљена сумња (2011в: 132); зато и он *часну ријеч гажел*/ Ни ја не дам мога „гасеровца”/ Очиног ми гроба и Мојковца (2011в: 137); Па је куме Дај нам

хљеба мајко/ Не можемо више живјет вако (2011в: 145); Богом *куми* а призива
свеце/ Имам жену и четворо дјеце (2011в: 167); Сестре браћу по ођелу траже/
Кад што нађе, свака *зайомаже*/ Ђе си, брате, угашено Сунце/ Познајем ти на
рукаву пуце (2011в: 351).

Мали број примера сведочи о глаголима који означавају радње које прате туђи говор (Чутура 2014: 137). Специфичност је оваквих дидаскалија што указују на радњу која претходи говору, за разлику од неуведеног управног говора који уопште не садржи дидаскалију. Такви су примери:

Кунеш *скочи* Бога му опсова (2011в: 131); *Појпресе се и наљуји*/ Шта он мене да пркоси/ И крвницу моју носи (2011б: 135); Него на друм предањ га *искочи*.../ Чекај беже, камо моја браћа/ Зашто змију у очи доваћа (2011б: 162); Снахе *йлачу* а унучад *йишије*/ Немој ђедо ићи на бојиште/ Ти си нама оста мјесто оца/ За чувара и за храниоца (2011в: 141).

5. НЕУВЕДЕНИ УПРАВНИ ГОВОР

Поновимо још једном: термином неуведени управни говор означава се варијанта граматикализованог модела управног говора код којег је изостављена дидаскалија (Ковачевић 2012:17). Будући да у стваралаштву Радована Бећировића нису релевантни ортографски маркери, појављује се варијанта која се назива слободни неуведени управни говор (Ковачевић 2012: 17). Овај вид управног говора одликује се високом експресивношћу и емоционалношћу јер „пресеца” нараторски дискурс или дискурс другог лица. Код ове варијанте, наратор је неприметан, а главну улогу има говор лица. Уколико у непосредној близини унутар текста има више оваквих говора јунака, дијалогска форма је приметнија. Ево примера:

Књаз питаше Алексића Мирка/ Гдје посјече старог крвника/ Смаил агу од села Липника/ *Ено онђе тосјодаре драји*/ Врай *йресјехох* Ченјић Смаил-аји/ На Мљеишчку *йољу йод* Ивицом/ Ал *йотибе* његовом кривицом (2011а: 124); Куд је Хамза Бајо пита/ Утека је пут Јаворка/ *Нејо Бајо, знаш ли куд су*/ Два *ђевера* и *ђевојка*// Аох Лимо, *рано йрдна*/ Кад *изйуби* главу русу/ Ти не *йишјај* за *ђевојку*/ Ни *сваййови йурски куд су*// *Сваййови су изйинули*/ А мноји се *разбјежали*/ *Ђевојка је избављена*/ Но ко *йебе* да *йрежали* (2011б: 16).

Већом експресивношћу одликују се примери дијалога код којих у саставу нема уведеног управног говора. У оваквим примерима најчешће говору другог лица претходи опис радње, потом се говор ликова појављује самостално.

Баци ведро о камене хриди/ Са папуча уздиже димије/ Аман *беже*! *Изиди йа види*/ *Гдје се барјак црнојорски вије* (2011б: 120); Јакуп Кењу преда кључе града/ С бритком сабљом капетан посрну/ Да му робље нејако не страда/ И да

Турци залуду не гину/ *Са њом сабљом мрки харамбаша/ Три су њаса дичила се наша!* (2011б: 121); С половине јеле као соко слеће/ *За мном ево Турци ог прага Билеће* (2011в: 21); Живи мртвом завиђаше тада/ *Благо њему кад у земљу њага* (2011в: 147).

Може се рећи да је Радован Бећировић највеће домете у коришћењу туђег говора остварио у песми „Пјесник и вила” (2011в: 56, 60). Овом песмом Бећировић се дистанцирао од епског стваралаштва и приближио се драмско-лирском стваралаштву. Наиме, песма „Пјесник и вила” представља по текстуалној структури јединствену творевину у оквиру анализираних збирки. Конципирана је у форми дијалога, а наизменично се смењују песников говор и говор виле. Ауторских дидаскалија у песми нема, једино су назначени ликови. Два туђа говора који се смењују унутар песме остављају утисак песничког надметања, будући да су оба у стиху. Дијалог овако реализован приближава се драмском дискурсу и „*porrima njegove stilske osobine*” (Катнић-Бакаршић 1999: 40). Истовремено, увођење драмских елемената у епску поезију је „*jedan od vidova preregistracije*” (Катнић-Бакаршић 1999: 40). Ево и стихова песме.

(*Песник:*) Што ме неке мисли море/ Ум да ми се обестрви/ Кад Брсково град погледам/ Што га диже Урош први/ И кад видим кроз планине/ Развалине тужне слике/ И трагове стародревне/ Дубровачке републике/ Еј, стар ли је свијет ови/ Какав ли је вакат био/ Кад се овдје први перпер/ Под двоглавим орлом слио/ Шта да мислим, куд да лутам/ У старине непрегледне/ Но да тражим надахнуће/ Из потоње битке једне// (*Вила:*) Ове су ти горе овдје/ надахнуће славног дјела/ Па уз гусле зајпевај ми/ Ну пјесниче једном дела// (*Песник:*) Како вило да зајпевам/ Кад ме тешка мисо мори/ Зашто овдје силна војска/ У овој се стрпа гори/ Ни градова, ни равница/ Ни морскога пристаништа/ Само горе и врлети/ Ђегђе поток, друго ништа// (*Вила:*) Зашто је ли па још питаш/ Зар то сваки Србин не зна/ Рад чега је овдје војска/ Стала храбра и опрезна// (*Песник:*) Добро збиља сад се сјећам/ Тог успјеха среће њене/ Онда кад су карауле/ Султанове запаљене/ Оно седам што их видим/ Највише ме мисли тиште/ Ко је смио запалити/ Караулу на Пржиште (2011в: 56, 57).

Осим што је дијалог у основи песме, што се смењују туђи говори, цела песма написана је у осмерцу, непотпуном унакрсном римом (римују се други и четврти стих, али се не римују први и трећи: „Што ме неке мисли море/ Ум да ми се обестрви/ Кад Брсково град погледам/ Што га диже Урош први”). Милозвучност песме постигнута је управо избором стиха, чија је рецитација бржа него десетерачка. Премда је песма драмско-лирски приказ, њена тематика је епска, а сам песник окарактерисан је као епски: „Па уз гусле зајпевај ми/ Ну пјесниче једном дела”. Друкчије речено, песник је за структуру искористио говоре других ликова, па структура има драмске одлике. Потом је у оквиру туђих говора унео лирске елементе (осећања), док је тематика остала епска. Као лирски елементи појављују се истицања осећања: „Што ме неке

мисли море/ [...] Шта да мислим, куд да лутам” (2011в: 56); „Како вило да запјевам,/ Кад ме тешка мисо мори” (2011в: 57); „Довијек су горе ове/ Биле прелаз војевача,/ И вазда су пуне биле/ Нема сумње, наде, плача” (2011в: 58). Тако су се у једну песму сажели драмски, лирски и епски елементи.

ЗАКЉУЧАК

Сprovedена анализа у песништву Радована Бећировића показала је да су од бројних варијанти управног говора доминантна два модела: слободни уведени управни говор и слободни неуведени управни говор. Утврдили смо да је најфреквентнији модел слободни уведени управни говор. Код употребе ове варијанте управног говора, примећено је да су туђи говори у највећем броју примера већег обима него ауторски дискурс који најчешће захвата један стих, некада ни цео стих. Будући опсежнији, туђи говори се истичу као засебни сегменти песама. Стиче се утисак да наратор није присутан, те да читалац слуша говорнике. Врло успешни су туђи говори код којих други туђи говор представља реплику на говор првог лика. Ауторска дидаскалија се у оквиру конструкције уведеног управног говора среће у иницијалној позицији, интерпозицији и постпозицији. Најчешће се ауторска дидаскалија среће у иницијалној позицији, али се већом стилематичношћу одликују примери са дидаскалијом у интерпозицији и постпозицији, будући да је померањем дидаскалије са иницијалне позиције измењен уобичајен ред елемената. Дидаскалија у интерпозицији прекида говор лика и сугерише присуство наратора, док дидаскалија у постпозицији означава преузимање дискурса од лика. Дидаскалије се у песмама Радована Бећировића разликују по глаголима у саставу. Издвојили смо неколико врста дидаскалија: ауторске дидаскалије са стилски немаркираним и архаичним глаголима, дидаскалије са глаголима којима се квалификују екскламативне реченице, дидаскалије са глаголима којима се квалификује садржај, дидаскалије са глаголима са прескриптивним значењем и дидаскалије са глаголима који имају значење пратилачких радњи. Анализом смо утврдили да се неуведени управни говор појављује унеколико ређе од уведеног. Будући да се туђи говори појављују у опсегу од пет и више стихова, овај вид управног говора одликује се високом стилогеношћу. Код фреквентне употребе неуведеног управног говора оставља се утисак о неприсутности аутора. У начелу, туђи говори се најчешће појављују у епским песмама.

ИЗВОРИ

Бећировић, Р. (2011а). *Горски престо*. Подгорица: Октоих.

Бећировић, Р. (2011б). *Царев лаз*. Подгорица: Октоих.

Бећировић, Р. (2011в). *Поломљене сабље*. Подгорица: Октоих.

ЛИТЕРАТУРА

Дубак, Б. (2011). Свободијада Радована Бећировића Требјешког. У: Хаџи Радован Бећировић Требјешки, *Горски престо*. Подгорица: Октоих, 7–33.

Катнић-Бакаршић, М. (1999). Katnić-Bakaršić, M, *Lingvistička stilistika*. Budimpešta: Open Society Institute.

Килибарда, Н. (1988). *Из коријена усмености*. Приштина: Јединство.

Ковачевић, М. (2012). О граматичко-стилистичком терминсистему туђег говора. *Српски језик – студије српске и словенске*, 17, 13–38.

Ковачевић, М. (2021). Умјесто поговора: интегрална стилистика. У: М. Ковачевић, *Српски стиллистичари*. Београд: Српска књижевна задруга, 283–315.

Николић, М. (2020). Србистичка истраживања типова туђег говора. *Српски језик*, бр. 25. Београд, Никшић, 287–301.

Половина, В. (1999). *Семантика и њекстилистичка*. Београд: Чигоја штампа.

Сретковић, А. (2021а). Стилистичка анализа композиције, лексике и туђег говора у песми „Женидба бега Љубовића” Хаџи Радована Бећировића Требјешког. *Лийар*, XXII/76, 113–124.

Сретковић, А. (2021б). Синтаксичко-стилистичке особености глаголских облика у песмама „Женидба бега Љубовића” и „Зирка Кајовића” Радована Бећировића. *Лийар*, XXII/75, 211–227.

Сретковић, А. (2022). О неким стилистичким особеностима песме „Зирка Кајовића” Радована Бећировића Требјешког. У: М. Ковачевић, Ј. Петковић (ур.), *Савремена проучавања језика и књижевности: зборник радова са XIII научној скупља младих филолога Србије*, Књ. 1. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 191–201.

Сретковић, А. (2023). Фигуративност песама „Горски престо” Радована Бећировића Требјешког. У: М. Ковачевић, Ј. Петковић (ур.), *Савремена проучавања језика и књижевности: зборник радова са XIV научној скупља младих филолога Србије*, Књ. 1. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 205–218.

Сретковић, А. (2024а). Стилистички аспекти етичких порука у песмама Радована Бећировића: прилог настави српског језика и књижевности. У: Т. Танасковић, М. Ковачевић, Д. Бошковић, Н. Бубања (ур.), *Књижевно-лингвистичко-културолошка хумано(и)јетика: добар – лош, зао: пројекат Ценџира за научноистраживачки рад Филолошко-уметничког факултета 2022–2023*. Књ. 4, *Добри, нормални, поштовани, пошривовани у књижевности, језику и уметности*, XVIII међународни научни скуп „Српски језик, књижевност, уметност”. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 143–156.

Сретковић, А. (2024б). Хипотипоза у песмама Радована Бећировића Требјешког. У: М. Ковачевић, Ј. Петковић (ур.). *Савремена проучавања језика и књижевности: зборник радова са XV научној скупља младих филолога Србије*, Књ. 1. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 159–171.

Сретковић, А. (2024в). Епски песник Радован Бећировић: преглед досадашње литературе, стилска особеност и тематска класификација песама. *Фолклористика: часопис Удружења фолклориста Србије*, 9(1), 57–74.

Чутура, И. (2014). Семантика и стилистика глагола у Ђопићевим ауторским дидаскалијама, у: *Књижевности за децу у науци и настави*, 18, Јагодина: Педагошки факултет, 127–142.

Шћепановић, М. (1998). Рјечник. У: Хаџи Радован Бећировић Требјешки, *Стабљике српског*, Цетиње: Светигора, 556–579.

Arsenije M. Sretković

University of Kragujevac

Faculty of Philology and Arts

Scientific Research Center

STYLISTICS OF REPORTED SPEECH AND AUTHORIAL DIDASCALIA IN THE POEMS OF RADOVAN BEĆIROVIĆ

Summary: In this paper, reported speech and authorial didascalia are examined from a stylistic perspective. It is assumed that the author employs submodels of direct speech to convey the speech of another character. The study of models for transmitting another character's speech has three objectives. The primary objectives are to identify the submodels of direct speech and to describe the stylistic effects they produce. The secondary objective is to point out stylistically marked modifications of the basic model of direct speech as features of the poet's idiolect. Using the analytical-descriptive method, it has been established that the two dominant models of direct speech are free introduced direct speech and free unintroduced direct speech. The poet's stylistic specificity is reflected in the (non-)positioning of the authorial didascalia and in the choice of verbs within the authorial component of the direct speech construction. Depending on the nature of the verb used in the authorial didascalia, the following types are distinguished: didascalia with a verb marked by archaism; didascalia with a verb that defines the other character's speech as exclamatory or interrogative; didascalia with a verb that prompts the other character to perform an action; and didascalia with a verb denoting an accompanying action.

Keywords: Radovan Bećirović, stylistics, representology, dialogue, reported speech, direct speech.